

RECENZJA

rozprawy doktorskiej

mgr. inż. arch. Karoliny Kozłowskiej

pt. „Kształtowanie przestrzeni miejskiej w kontekście poczucia bezpieczeństwa jej użytkowników”, wykonanej pod kierunkiem dr. hab. inż. arch. Jerzego Suchanka, prof. PP, zmarłych: prof. dr hab. inż. arch. Zbigniewa K. Zuziaka i dr hab. inż. arch. Adama Rybki, prof. PRz oraz promotorki pomocniczej dr inż. arch., inż. bud. Marzeny Banach.

1. Podstawa formalna recenzji

- Ustawa z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę - Prawo o Szkolnictwie Wyższym i Nauce, Dz.U. z dnia 30.08.2018 r. poz. 1669 z późniejszymi zmianami, w związku z ustawą z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, Dz. U. z 2017 r. poz. 1789
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora, Dz.U. 2018 poz. 261 z późn. zmianami
- Uchwała Rady Dyscypliny Architektury i Urbanistyki Wydziału Architektury Politechniki Poznańskiej
- Pismo Pani Dziekan WA Politechniki Poznańskiej dr. hab. inż. arch. Ewy Pruszewicz-Sipińskiej z 16.04.2024 r.
- Umowa o dzieło

2. Charakterystyka formalna rozprawy

Forma i zawartość pracy

Rozprawa będąca przedmiotem recenzji jest jednotomowym opracowaniem liczącym 406 stron numerowanych. Tekst opatrzone 124 przypisami dolnymi, a uzupełniono 194 ilustracjami w formie fotografii, wykresów i diagramów oraz 46 tabelami oraz macierzami, przy czym, poza pojedynczymi wyjątkami, wszystkie zostały zadeklarowane jako wykonane przez Doktorantkę.

Praca napisana jest w większości komunikatywnym językiem, prawidłowym stylistycznie oraz składniowo, zasadniczo bez usterek literowych. Jedyną chyba powtarzającą się usterką są pozostawiane na końcu wierszy pojedyncze litery (np. s. 90) oraz zupełnie sporadyczne usterki w postaci nieprawidłowej formy niektórych

wyrazów. Nie przeszkadzają nawet czasem dość długie zdania, natomiast wywód niekiedy przybiera formę zawiłą miejscami np. we Wstępie (np. s. 12 lub 16) oraz w rozdziale 8.

Na zauważenie zasługuje staranna forma edytorska pracy: starannie dobrany krój znaków typograficznych konsekwentnie zastosowany nawet na płóciennnej obwolucie, starannie opracowany materiał ilustracyjny.

Ocena struktury pracy oraz zawartości poszczególnych jej części

Na pracę składają się numerowane kolejno: Wstęp, siedem rozdziałów głównych, Zakończenie, Bibliografia, Spis ilustracji oraz Streszczenie/Abstract. Dysertację uzupełniają załączniki w postaci dwóch map dotyczących obszaru badań: Załącznik 1 – rozmieszczenie stresorów społecznych, Załącznik 2 – rozmieszczenie stresorów przestrzennych. Obie mapy w zmniejszeniu występują w Rozdziale 8 jako Rysunek 8.4.21 (s. 315) oraz 8.5.1 (s. 322). Ostatnią składową jest wykorzystany w badaniach formularz kwestionariusza ankietowego. Rozdziały 1-5 stanowią wg Doktorantki część teoretyczną pracy, 6-8 część analityczną, a ostatni rozdział syntezę.

Wstęp w zwięzłej formie zawiera części mające przedstawiać motywy podjęcia tematu, aktualność problematyki, problem naukowy, tezę i cel badań oraz ich przedmiot i zakres, metody badawcze, strukturę pracy oraz schemat badań.

Rozdział 2 zawiera objaśnienia pojęć istotnych dla podjętego problemu oraz stosowanych sposobów podejścia do niego.

Rozdział 3 opisuje stan badań oraz literaturę problemu, zaś Rozdział 4 – uwarunkowania prawne z podziałem na światowe, europejskie, polskie oraz lokalne dla miasta Rzeszowa.

W Rozdziale 5 Doktorantka obszernie omawia czynniki stresotwórcze w przestrzeni zbudowanej, natomiast w Rozdziale 6 sytuuje czynnik poczucia bezpieczeństwa na tle przemian struktur trzech osiedli dużych miast europejskich: Berlina, Lyonu i Amsterdamu. Celem Rozdziału 7, poprzez przegląd badań nad poczuciem bezpieczeństwa w przestrzeni dużych polskich miast jest odpowiedź na trzecie pytanie badawcze. Rozdział 8 to studium przypadku Rzeszowa w kontekście problemu podnoszonego w pracy. Rozdział 9 zawiera analizę wyników, weryfikację tezy oraz wnioski i rekomendacje.

Przyjęta struktura pracy wydaje się być logiczna, również w kontekście zamierzonego udzielenia odpowiedzi na postawione na wstępie pracy pytania badawcze. Jednak, po przeanalizowaniu zawartości poszczególnych rozdziałów pojawiają się zastrzeżenia do zawartości Rozdziałów 7 oraz 8, co zostanie uzasadnione w dalszej części recenzji.

3. Ocena istotności naukowej tematu oraz tezy

Temat pracy dotyczy niewątpliwie bardzo ważkiego i wciąż aktualnego, nie tylko dla użytkowników polskiej przestrzeni, zagadnienia. Problem poczucia bezpieczeństwa

jako istotnego składnika poziomu jakości życia (jak słusznie wskazuje Doktorantka na s. 11) w kontekście przestrzeni miejskiej eksplorowany jest zarówno przez psychologię oraz inne nauki społeczne, jak i badaczy z zakresu architektury oraz urbanistyki. Nabiera on wciąż nowych kontekstów w sytuacji gwałtownie rosnącego udziału ludności miejskiej, a także rosnącej skali samych miast, a właściwie często już megamiast, w których problemy społeczne, poziomu jakości życia oraz kumulowania się zagrożeń nabierają nowych wymiarów. Dodatkowo problem potęgują niepokoje związane ze współczesnymi ruchami ludności w skali międzynarodowej i tendencją do tworzenia się w wielu miastach gett etnicznych, ale i innych. Pomimo zatem, że w ujęciu takim, jak sugeruje dość ogólnie sformułowany tytuł pracy, jest on już dość wyczerpująco przebadany i opisany, aspekt ten należy uznać za wciąż aktualny i istotny. Nie jest natomiast dla recenzenta jasne dlaczego Doktorantka starając się odpowiedzieć na pytanie o aktualność problemu przywołuje globalny rozwój możliwości wymiany informacji (s. 15). Akurat ten aspekt postępu działa przeciwko aktualności problemu poczucia bezpieczeństwa w przestrzeni miejskiej, pozwalając znacznie więcej niż niegdyś aktywności realizować zdalnie, bez opuszczania domu lub mieszkania.

Ścisłego problemu naukowego podejmowanego w pracy (1.3, s. 16 i dalsze) nie udało się Doktorantce skonkretyzować. Zamieściła jedynie szereg stwierdzeń własnych i przytoczonych innych badaczy na temat narastania zagrożeń w przestrzeniach miejskich.

Dalej sformułowane są 3 pytania badawcze, 4 dopełniające je oraz dodatkowe jedno określone jako praktyczne. Spośród trzech głównych pytań badawczych pierwsze dotyczy wpływu właściwości strukturalnych elementów przestrzeni miejskiej na poczucie bezpieczeństwa użytkowników, zaś dwa pozostałe uwzględniania czynnika poczucia bezpieczeństwa użytkowników we współczesnej polityce miejskiej oraz badaniach, planowaniu i realizacjach w miejscach zagrożonych. Pytania dopełniające dotyczą uwzględniania czynników poczucia bezpieczeństwa w politykach miejskich, kolejne jest właściwie mutacją pierwszego pytania badawczego, bo dotyczy zależności pomiędzy stresogennymi elementami struktury miejskiej a brakiem poczuciem bezpieczeństwa. Ostatnie pytanie dotyczy sposobu w jaki można zredukować zbyt wysokie wymagania przystosowawcze.

Pytanie praktyczne dotyczy wytycznych projektowych do działań profilaktycznych oraz reaktywnych, jakie powinno się uwzględniać w lokalnej polityce przestrzennej. Dodatkowo Doktorantka zadeklarowała zamiar sformułowania i uporządkowania zasad „bezpiecznego kształtowania” przestrzeni miejskiej Rzeszowa. Przy czym sposób sformułowania tejże deklaracji zawiera dwa błędy logiczne: nie chodzi chyba o bezpieczne kształtowanie, lecz o kształtowanie przestrzeni bezpiecznej, ponadto jeśli w stanie wyjściowym występuje brak zasad, to nie ma też czego porządkować.

Z wyżej zrelacjonowanych pytań badawczych sformułowanych przez Doktorantkę wg recenzenta wyłaniają się następujące aspekty podjętego przez Doktorantkę zamierzenia naukowego:

- 1) identyfikacja właściwości elementów strukturalnych przestrzeni miejskiej mogących mieć wpływ na poczucie bezpieczeństwa użytkowników przestrzeni;
- 2) ustalenie czy rozpatrywanie czynnika poczucia bezpieczeństwa można uznać za współczesną tendencję w przestrzennej polityce miejskiej;
- 3) ustalenie czy i w jaki sposób czynnik odpowiedzialności za kształtowanie poczucia bezpieczeństwa użytkowników przestrzeni jest uwzględniany w badaniach, realizacjach oraz planowaniu przekształceń zagrożonych obszarów miejskich;
- 4) ustalenie zakresu w jakim wiedza o czynniku poczucia bezpieczeństwa została uwzględniona w politykach miejskich o różnych skalach oddziaływania;
- 5) ustalenie czy i w jakim stopniu elementy struktury miejskiej o stwierdzonym charakterze stresogennym są determinantą braku poczucia bezpieczeństwa i jaka jest tu rola zmiennych pośredniczących oraz jak te elementy są skorelowane z subiektywnymi odczuciami użytkowników;
- 6) w jaki sposób można zredukować zbyt wysokie wymagania przystosowawcze;
- 7) jakie wytyczne projektowe do działań profilaktycznych i reaktywnych powinno się uwzględniać w lokalnej przestrzennej polityce miejskiej.

Można uznać, że tak zakreślone aspekty problemu są wzajemnie dość spójne i stanowią skonkretyzowane zamierzenie badawcze, chociaż zamiar stwierdzenia tendencji jest nieostry, aspekty 2 i 4 można uznać za w dużej mierze tożsame (zresztą w Rozdziale 9 Doktorantka odpowiedzi na nie rozpatruje łącznie – s. 362). Nie jest natomiast całkowicie jasne co to jest czynnik odpowiedzialności za kształtowanie poczucia bezpieczeństwa i w jaki sposób można stwierdzić jego występowanie w badaniach, dokumentach czy projektach? Cele pracy sformułowane dalej (1.4, s. 18/19), korespondują ze sformułowanymi pytaniami badawczymi.

Teza pracy (1.4, s. 18) została sformułowana w sposób następujący: „Badanie poczucia bezpieczeństwa jednostek stanowi kluczowe wyzwanie i jednocześnie może stać się istotną tendencją we współczesnym podejściu do kształtowania bezpiecznej przestrzeni miejskiej.” Jest on sformułowana dość nieprecyzyjnie: w jakim kontekście i dla kogo ma być kluczowym wyzwaniem samo badanie poczucia bezpieczeństwa? Założenie zbadania, że coś „może stać się istotną tendencją” również jest raczej mgliste. Recenzent uważa, że Doktorantce chodziło o to, że poczucie bezpieczeństwa użytkowników przestrzeni stanowi kryterium, które w istotny sposób należy uwzględniać przy kształtowaniu bezpiecznej przestrzeni miejskiej. Takie rozumienie tezy można (by) uznać za prawidłowe i uzasadnione.

Ocena sposobu ujęcia tematu

Doktorantka konsekwentnie założyła eksplorację aspektu poczucia bezpieczeństwa w przestrzeni publicznej. Jest to istotne metodologicznie, ponieważ wielu autorów płynnie przechodzi pomiędzy pojęciami „bezpieczeństwo” oraz „poczucie bezpieczeństwa”, niekiedy nawet stosując je wymiennie.

Recenzent odczytuje sposób ujęcia problemu poczucia bezpieczeństwa użytkowników jako przyjęty w kontekście stresorów występujących w publicznej przestrzeni miejskiej, bez zawężania np. do kontekstu zagrożenia przestępczością, innego rodzaju agresją czy np. terroryzmem, co wydaje się czynić takie podejście bardziej zuniwersalizowanym.

W związku z przyjętymi celami, praca ma zarówno wymiar teoretyczny, zwłaszcza systematyzujący, jak i podejmuje praktyczne kwestie strategii działań mających wpływać na poziom poczucia bezpieczeństwa użytkowników przestrzeni miejskich, co jest uzasadnione.

4. Merytoryczna ocena pracy

Problematyka i zakres pracy

Problematyka pracy mieści się w dyscyplinie architektura i urbanistyka i, z racji problemu jaki podejmuje, dotyczy zagadnień urbanistyki i planowania przestrzennego.

Zakres czasowy pracy sięga połowy XX wieku, kiedy zaczęły powstawać pierwsze z relacjonowanych koncepcji kształtowania bezpiecznej przestrzeni, a nieco później zaczęły powstawać osiedla mieszkaniowe będące jednym z obiektów badań Doktorantki.

Zakres przestrzenny badań Doktorantka odnosi do przestrzeni publicznej zewnętrznej i wewnętrznej w dużych miastach. Analizę przypadków dobrych praktyk przeprowadzono w odniesieniu do osiedli mieszkaniowych Berlina, Lyonu i Amsterdamu. Szczegółowe badania empiryczne Doktorantka zlokalizowała w mieście dobrze sobie znanym, czyli Rzeszowie.

Metoda badań

W podrozdziale 1.6 (s. 21-22) Doktorantka hasłowo wymienia zastosowane metody badawcze. Są to: analiza źródłowa, metody ilościowe bazujące na danych statystycznych dotyczących bezpieczeństwa i poczucia bezpieczeństwa oraz przestępczości, badania szczegółowe z wykorzystaniem studium przypadków oraz studia wielokrotne o charakterze porównawczym i wreszcie metody jakościowe bazujące na wykorzystaniu informacji eksperckich, wywiadów uczestniczących i obserwacji.

Więcej światła na zastosowane metodologiczne ujęcie pracy rzuca kolejny podrozdział: 1.7. Struktura pracy, schemat badań (s. 22 i dalsze). Ukazuje się tu następujące wykorzystanie aparatu badawczego i postępowanie zmierzające do osiągnięcia zamierzonych celów:

Część teoretyczna:

Rozdział 2: Uporządkowanie aparatu pojęciowego i prezentacja głównych strategii podejścia do kształtowania przestrzeni bezpiecznych

Rozdział 3: przegląd stanu badań i literatury z wykorzystaniem metody analiz źródłowych zmierzający do odpowiedzi na pytanie badawcze o uwzględnianie aspektu odpowiedzialności za kształtowanie poczucia bezpieczeństwa użytkowników

przestrzeni jest uwzględniany we współczesnych badaniach zagrożonych obszarów miejskich.

Rozdział 4: analiza aktów prawnych różnej rangi w celu określenia zakresu wiedzy o aspekcie poczucia bezpieczeństwa w politykach miejskich, bazujący głównie na takiej samej metodzie badania źródeł.

Rozdział 5: również bazuje na metodzie analiz źródłowych literatury z różnych dyscyplin, porównaniach oraz indukcji w celu identyfikacji i kategoryzacji stresorów występujących w przestrzeniach miejskich, a wpływających na stan poczucia bezpieczeństwa użytkowników i w efekcie na uzyskanie odpowiedzi na pytanie o to, jakie właściwości elementów przestrzeni miejskiej (ale i sytuacji społecznych – w przypadku stresorów społecznych) mogą na niego wpływać.

Część analityczna:

Rozdział 6: badania z wykorzystaniem źródeł oraz badań terenowych, analiz zebranych materiałów fotograficznych poprzez odniesienie do poszczególnych rodzajów zdefiniowanych ukształtowań mających oddziaływanie stresogenne w celu odpowiedzi na pytanie w jakim stopniu w działaniach sanacyjnych środowiska mieszkaniowego na wybranych przykładach europejskich uwzględniano kryterium poczucia bezpieczeństwa użytkowników przestrzeni.

Rozdział 7: ponownie na podstawie danych źródłowych oraz literatury Doktorantka zamierzyła dokonanie przeglądu badań nad poczuciem bezpieczeństwa w przestrzeniach dużych miast Polski, a dodatkowo z udziałem własnych lustracji w terenie próby odpowiedzi na pytanie w jakim stopniu aspekt poczucia bezpieczeństwa uwzględniany jest w polityce miejskiej oraz w dokumentach i działaniach rewitalizacyjnych na przykładzie Bydgoszczy.

Rozdział 8: badania szczegółowe na bazie studium przypadku z zastosowaniem badań terenowych w toku których Doktorantka identyfikowała obecność wcześniej skategoryzowanych elementów stresotwórczych na wybranym obszarze Rzeszowa. Założyła (s. 24) weryfikację tak dokonanej identyfikacji w drodze badania ankietowego skierowanego do użytkowników przestrzeni, którego zbiorcze wyniki postanowiła zaprezentować w postaci macierzy cech oraz korelacji. Celem tych badań było ustalenie w jakim stopniu elementy struktury miejskiej o stwierdzonym charakterze stresogennym korelują z brakiem poczucia bezpieczeństwa oraz określenie roli zmiennych pośredniczących w ww. procesie korelacji. Oczywiście ta część badań miała też przynieść materiał potencjalnie przydatny władzom Rzeszowa, w więc o wartości praktycznej.

Niestety niewiele wnosi zawarty na s. 25 rysunek 1.7.1. Schemat badań. Pomieszczone jest w nim sygnalizowanie etapów osiągnięcia kluczowych rezultatów badań (czynniki stresotwórcze w przestrzeni zbudowanej) z czynnościami typowo technicznymi (zebranie danych). Ponadto na tym etapie niejasna jest wymowa części Podejście w skali europejskiej oraz Podejście w skali krajowej. Z dalszej lektury wiadomo, że to pierwsze to trzy przykłady modernizacji osiedli mieszkaniowych w krajach zachodnich

sprzed ok. 30-35 lat, które trudno interpolować na jakąś zgeneralizowaną skalę europejską, a to drugie, to relacja o badaniach w różnych miastach Polski i jeden dość pobieżnie zrelacjonowany przykład z Bydgoszczy. Dodatkowo wszystkie one bez odniesienia do konkretnych danych na kluczowy temat stanu poczucia bezpieczeństwa.

Można stwierdzić, że dobór i wzajemne następstwo wykorzystanych metod oraz technik badawczych nie budzi zastrzeżeń.

Ocena sposobu osiągnięcia celów badawczych

Doktorantka jako punkt wyjścia do badań przyjmuje obszerne omówienie pojęć bezpieczeństwa oraz poczucie bezpieczeństwa, opierając się na wynikach badań badaczy z różnych dyscyplin i uwzględniając różne ujęcia (bezpieczeństwo jako warunek przetrwania, jako potrzeba, jako wartość, jako stan... i jeszcze 3 dalsze). W formie tabel (s. 49) objaśnia zależności pomiędzy obiektywnym i subiektywnie percypowanym stanem bezpieczeństwa z relacji do poziomu satysfakcji z bezpieczeństwa i poziomu zarządzania bezpieczeństwem.

Przegląd stanu badań i literatury tematu, różnych ujęć, strategii i programów (Rozdział 3) pozwala Doktorantce na identyfikację wzajemnych zależności aspektów bezpieczeństwa oraz poczucia bezpieczeństwa w ujęciu różnych dyscyplin. Są to dokonania znane, ale ich skrótowe przypomnienie jest z pewnością niezbędne, w tym strategii CPTED, która jest obecna w omawianych dalej studiach przypadków.

Dokonany w Rozdziale 4 przegląd aktów prawnych i dokumentów strategicznych wykazuje, że o ile w dokumentach poziomu światowego i europejskiego aspekt poczucia bezpieczeństwa jest uwzględniany, to w dokumentach krajowych oraz miejscowych (Rzeszów) prawie nie występuje. Nasuwa się uwaga, że prawdopodobnie należało jeszcze szerzej sięgnąć do opracowań i dokumentów odnoszących się do dobrostanu (well being) osób i społeczności, którego składową jest również stan wolny od poczucia zagrożenia, a która to kategoria coraz częściej jest przywoływana w kontekście zrównoważonego rozwoju, odporności (resilience) itp.

Wnioski z tego rozdziału posłużyły też Doktorantce do odpowiedzi na pytanie badawcze na temat tego czy rozpatrywanie czynnika poczucia bezpieczeństwa jest współczesną tendencją w przestrzennej polityce miejskiej oraz dodatkowo jak kształtują się różnice w zakresie tego zagadnienia pomiędzy poszczególnymi poziomami legislacji i Doktorantka słusznie stwierdza (s. 362), że odpowiedź jest w zasadzie negatywna.

Następnym etapem (Rozdział 5) jest identyfikacja i klasyfikacja czynników stresotwórczych w przestrzeni zbudowanej, jako czynnika wpływającego na stan poczucia bezpieczeństwa. W pierwszej kolejności Doktorantka relacjonuje, posiłkując się literaturą, psychologiczny model stresu środowiskowego (m.in. Rys. 5.1.1.) oraz przedstawia przegląd i kategoryzację stresorów w kontekście tego modelu (4.1), a następnie omawia stresory środowiska fizycznego. Doktorantka nie pomija czynników modyfikujących jak i zachowań dostosowawczych użytkowników

przestrzeni oraz wymiarów oddziaływania stresorów. Doktorantka zwróciła też uwagę na interesującą właściwość wielu stresorów strukturalno-przestrzennych, jaką jest ich dwubiegunowość (s. 109-110). Na podstawie dokonanego przeglądu Doktorantka dokonała zestawienia zbiorczego czynników stresotwórczych uszeregowanych według kategorii stresorów w przestrzeni zbudowanej, jako punktu wyjścia do dalszych badań (Tabela 5.2.4), a następnie bardzo obszernie, wręcz podręcznikowo omówiła poszczególne z nich. Na zakończenie rozdziału Doktorantka zamieściła „zestaw cech charakterystycznych dla właściwości stresujących w komponentach środowiskowych”. Zawity opis kryje zestawienie stresorów jako: form fizycznych w przypadku stresorów przestrzennych, kontekstów i uwarunkowań w przypadku kategorii „szersze uwarunkowania otoczenia” i sytuacji społecznych w przypadku stresorów społecznych jakie występują w przestrzeni miejskiej. Wcześniej, w ramach omawiania jednego z czynników stresotwórczych – lęku przed przestępczością, Doktorantka umieszcza interesujący schemat typologii postrzegania bezpieczeństwa w ujęciu perspektywy ofiary oraz przestępcy (Tabela 5.2.7), chociaż recenzent ma wątpliwość czy tenże lęk można stawiać w szeregu innych czynników stresogennych związanych ściśle z określonymi rozwiązaniami przestrzennymi bądź zachodzącymi w przestrzeni sytuacjami: może on być, i pewnie zwykle jest, efektem szeregu doświadczeń z różnych miejsc i sytuacji, a dodatkowo może być potęgowany przez środki przekazu, opinie znajomych itp.

Uszeregowane i skategoryzowane cechy przestrzeni Doktorantka niejako weryfikuje analizując przestrzenie wybranych osiedli miast europejskich, które w przeszłości poddane zostały modernizacji z uwzględnieniem strategii CPTED (Rozdział 6). Odległość czasowa tych interwencji w założeniu powinna pozwalać na wnioskowanie co do skuteczności podjętych działań z punktu widzenia poziomu poczucia bezpieczeństwa. Jednak analiza ma jedynie charakter wybiórczej prezentacji wybranych rozwiązań przestrzennych w odniesieniu do kategorii stresorów. W Podsumowaniu brakuje szerszych informacji na temat ewentualnej weryfikacji stanu poczucia bezpieczeństwa mieszkańców po przeprowadzonych interwencjach. Pozytywna ocena przez Doktorantkę zrealizowanych programów modernizacyjnych opiera się na tym, że zostały wprowadzone rozwiązania zgodne z przeprowadzoną wcześniej kategoryzacją rozwiązań odnoszących się do cech przestrzeni związanych z ich stresogennością. A więc zapowiedziane dla tego rozdziału na s. 23 „wyjaśnienie kwestii udziału czynnika poczucia bezpieczeństwa w realizacjach przebudowy zagrożonych obszarów miejskich miast europejskich” Doktorantka opiera jedynie na tym, że realizowane były one z uwzględnieniem strategii CPTED, której nowsze generacje uwzględniają aspekt poczucia bezpieczeństwa, ale nie wiemy czy tak było w przypadku wzmiankowanych osiedli, oraz na podstawie stwierdzenia przez Doktorantkę wprowadzenia do przestrzeni osiedli rozwiązań, które wpływają na eliminację określonych kategorii stresorów bez danych na temat rezultatu finalnego. Na tej samej s. 23 Doktorantka zadeklarowała, że w tymże Rozdziale 6 „...podjęto również tematykę poziomu wiedzy o czynniku poczucia bezpieczeństwa w polityce miejskiej w dużych miastach europejskich”, jednak nic takiego recenzentowi nie udało się tam odnaleźć.

Zawartość kolejnego rozdziału, 7 budzi wątpliwości co do sensu i celowości. Autorka zawarła w nim ranking największych polskich miast według wyników badań nad poziomem poczucia bezpieczeństwa ich mieszkańców (7.1), co nic nie wnosi do pracy. Następnie ogólnikowo wzmiankuje na temat opublikowanych przez różnych badaczy w różnych okresach badań, bez rozróżnienia: bezpieczeństwa lub poczucia bezpieczeństwa w relacji z przestrzenią. Są to badania w tak różnych aspektach, a relacja o nich tak ogólna, że w żaden sposób nie można ich wykorzystać do wnioskowania, a więc również ten podrozdział można uznać za niepotrzebny, a jeżeli już, to powinien on znaleźć się w części pracy zawierającej omówienie stanu badań. Ostatni podrozdział (7.3) zawiera informację o działaniach rewitalizacyjnych władz Bydgoszczy oraz ilustrację wyników wrywkowej lustracji przez Doktorantkę wybranych przestrzeni w mieście pod kątem występowania w nich stresogennych cech przestrzeni. Zawarte w kilku krótkich akapitach (s. 240 i 242) nawiązania do dwóch programów rewitalizacji Bydgoszczy odnoszą się jedynie do danych m.in. na temat dostępności zieleni, liczby i rodzajów odnotowywanych przestępstw, wartości historycznej obszaru Wyspy Młyńskiej, rodzajów działań zrealizowanych w ramach przemian rewitalizacyjnych itp., brak natomiast danych na temat analiz stanu poczucia bezpieczeństwa. W deklarowanej na s. 24 zawartości tego rozdziału Doktorantka stwierdziła, że podjęła „się określenia udziału czynnika poczucia bezpieczeństwa w badaniach i planowaniu przemian zagrożonych obszarów miejskich w dużych miastach w Polsce”. Należy stwierdzić, że wybiórcze omówienie przeprowadzonych dla wybranych miast badań nie daje podstaw do określenia tego udziału, poza ogólnikową konkluzją, że w części z tych badań on występuje. Stwierdzenie z tej samej strony 24, że „uwzględniono poziom wiedzy o czynniku poczucia bezpieczeństwa w polityce miejskiej w skali lokalnej” również nie znajduje odzwierciedlenia w treści tego rozdziału tym bardziej, że prezentowane są wybrane elementy polityki miejskiej tylko jednego miasta.

Ostatni rozdział części analitycznej, ósmy, jest najbardziej obszerny (ss. 247- 361) i w największym stopniu bazuje na badaniach własnych Doktorantki. Na podstawie badań szczegółowych przestrzeni fragmentu Rzeszowa w zamierzeniu Doktorantki miał przynieść odpowiedzi na pytania badawcze:

- 1) czy i w jakim stopniu elementy struktury miejskiej o obiektywnie stwierdzonym charakterze stresogennym są oczywistą determinantą braku poczucia bezpieczeństwa?
- 2) Jaka jest w tym procesie rola zmiennych pośredniczących?

Na rozdział składają się podrozdziały:

- 8.1. Opis własnej metody badawczej
- 8.2. Analiza programów i danych statystycznych
- 8.3. Analiza danych dotyczących rozmieszczenia stresorów społecznych w Rzeszowie.
- 8.4. Analiza wyznaczonych miejsc dla wybranych przypadków stresorów społecznych.
- 8.5. Własna metoda badawcza.

8.6. Ocena poczucia bezpieczeństwa przez użytkowników – ankieta.

W podrozdziale 8.1. na wstępie Doktorantka próbuje nakreślić cel treści zawartych w tym podrozdziale, na który mają składać się: „określenie rodzaju i planu badań przestrzennych wymaganych do analizowania struktury miejskiej w kontekście subiektywnego czynnika poczucia zagrożenia bezpieczeństwa użytkowników przestrzeni publicznej miejskiej, w tym określenie właściwości fizycznych i funkcjonalnych przestrzeni budzących subiektywny brak poczucia bezpieczeństwa oraz określenie uwarunkowań kontekstu przestrzennego koncentracji stresorów społecznych mogących wpływać na obniżenie poziomu poczucia bezpieczeństwa”.

Następnie zamieszczono pięć pytań badawczych, dotyczących kontekstu przestrzennego lęku przed przestępczością (1), grup społecznych najbardziej narażonych na brak poczucia bezpieczeństwa spowodowany nieodpowiednim ukształtowaniem przestrzeni (2), cech, mierników decydujących o kwalifikacji przestrzeni budzącej brak poczucia bezpieczeństwa (3), przyczyn koncentracji badanych zjawisk (4) oraz czy i dlaczego śródmiejska przestrzeń Rzeszowa jest miejscem szczególnej koncentracji stresorów przestrzennych wpływających na brak poczucia bezpieczeństwa.

Sformułowane pytania badawcze rodzą z kolei dwa istotne pytania recenzenta:

Dlaczego Doktorantka wprowadza nowe pytania badawcze, skoro Rozdziałowi 8 przypisany jest cel uzyskania odpowiedzi na co najmniej dwa z wcześniej sformułowanych pytań badawczych? Dlaczego w treści pytania 2 Doktorantka wprowadza do badań nowy element, jakim jest określenie grup społecznych, które są najbardziej narażone na brak poczucia bezpieczeństwa w związku ukształtowaniem przestrzeni? Z dalszej części Rozdziału 8 wynika, że w dużej mierze służy temu badanie ankietowe, gdzie respondenci muszą podać grupę wiekową do jakiej należą (tu przy okazji wątpliwość czy na pewno zbiór osób z danej grupy wiekowej jest kwalifikowany jako grupa społeczna), a ponadto płeć oraz okres zamieszkiwania w Rzeszowie.

Dalej omówione są fazy badań: I – analiza danych w skali miasta, II – analiza kontekstu przestrzennego prawdopodobieństwa wystąpienia stresorów społecznych, faza III – Określenie miejsc występowania stresorów przestrzennych – własna metoda badawcza, faza IV – Weryfikacja otrzymanych wyników badań dla wybranych obszarów – ankieta.

Nie wiadomo czemu ma służyć faza I, zresztą realizowana niekonsekwentnie: zamiast analizy danych w skali miasta w podrozdziale 8.2. na podstawie Polskiego Badania Przestępczości Doktorantka na ss. 253-255 zestawia:

- Tab. 8.2.1. Poczucie bezpieczeństwa spacerujących po zmroku – Polska (według lat)
- 8.2.2. j.w. – województwo podkarpackie
- 8.2.3. Poczucie bezpieczeństwa mieszkańców kraju
- 8.2.4. Poczucie bezpieczeństwa mieszkańców kraju w obrębie miejsca zamieszkania
- 8.2.5. Poziom obaw mieszkańców Polski dotyczący stania się ofiarą przestępstwa

8.2.6. Poziom obaw mieszkańców Polski dotyczących osób bliskich jako ofiar przestępstwa

8.2.7. Poczucie zagrożenia przestępczością u mieszkańców Polski.

Rzeszowa dotyczy jedynie tekst na s. 256, gdzie z diagnozy społecznej badaczy z Uniwersytetu Rzeszowskiego z 2021 roku ma wynikać, że „...Rzeszów to miasto czyste i przyjazne”, a najczęściej takich odpowiedzi odnotowano wśród rodziców. Bezpieczeństwo wymieniane jest przez większość respondentów jako powód, dla którego warto zamieszkać w Rzeszowie.

Podrozdział 8.3. recenzent odczytuje jako przygotowanie do dalszych faz badań poprzez wyznaczenie obszaru badań na podstawie najbardziej intensywnego występowania stresorów społecznych. Wykorzystane są dane z Krajowej Mapy Zagrożenia Przestępczością (i obserwacji własnych), a obszar wytypowany w wyniku tej analizy to osiedle Śródmieście. Przy czym należy zauważyć, że zarówno w tym podrozdziale, jak i w następnym mającym realizować fazę II tej części badań spośród zestawu 6 analizowanych stresorów społecznych jedynie część pokrywa się z wykazem stresorów w zestawieniu zamykającym Rozdział 5.

W Rozdziale 8 są to (s. 257):

- spożywanie alkoholu w miejscach niedozwolonych;
- grupowanie się małoletnich,
- wandalizm;
- używanie środków odurzających;
- bezdomność;
- żebractwo.

Tymczasem w zestawieniu stresorów w Podsumowaniu Rozdziału 5, wymieniono:

- przebywanie osób pod wpływem alkoholu, narkotyków;
- obecność hałasującej młodzieży, pseudokibiców;
- widoczne i czasowe utrwalone (?) elementy wandalizmu.

Pozostałe, tj. bezdomność i żebractwo w ogóle w obszernym zestawieniu na stronach 176-179 nie występują. Prawdopodobnie zestaw wykorzystany w Rozdziale 8 wynika z typologii zastosowanej w KMZP, z którą nie skorelowano wcześniejszej typologii uzyskanej w Rozdziale 5.

Dalej (podrozdział 8.4) następuje analiza wyznaczonych miejsc dla wybranych stresorów, która ma realizować fazę II, którą jest, przypomnijmy: analiza kontekstu przestrzennego prawdopodobieństwa wystąpienia stresorów społecznych. Występuje tu niezgodność terminologiczna, żadnego prawdopodobieństwa dalej Doktorantka nie określa, natomiast za pomocą fotografii, mapek i zestawień cech dokonuje charakterystyki 10 miejsc występowania stresorów społecznych z przyjętego do badań obszaru, choć trudno dociec na jakiej podstawie skonstruowano zestaw cech, których obecność jest analizowana (m.in. bliskość ciągów komunikacyjnych, występowanie śmietników, obecność przystanków, obecność zadaszenia). W podsumowaniu tego podrozdziału dokonano zestawienia stresorów społecznych na mapie zbiorczej

(8.4.21) oraz zbiorczej charakterystyki uwarunkowań przestrzennych ich występowania w zbiorczej tabeli (8.4.13), a także oceny sprzyjania występowaniu stresorów społecznych poszczególnych wcześniej charakteryzowanych aspektów według autorskiej kwalifikacji przez Doktorantkę do poszczególnych zakresów punktowych. W podsumowaniu (s. 320) Doktorantka stwierdza dużą zbieżność własnej oceny „z zaobserwowanymi sytuacjami koncentracji stresorów społecznych”, lecz dla recenzenta nie jest to czytelne.

Z kolei następuje podrozdział 8.5, w którym Doktorantka charakteryzuje na podstawie własnej oceny poszczególne miejsca występowania stresorów przestrzennych pokazanych na mapie 8.5.1. Następnie ilustruje występowanie poszczególnych cech w poszczególnych miejscach za pomocą zestawu macierzy. Podrozdział 8.6 omawia wyniki przeprowadzonego badania ankietowego przy pomocy kwestionariusza, który stanowi załącznik do pracy. Elementem podsumowania wyników badania ankietowego są m.in. mapy, które Doktorantka chyba niezbyt słusznie określa jako mapy mentalne przestrzennego rozkładu miejsc budzących obawy respondentów. Rozdział 8, jako w zasadzie jedyny w pracy nie zawiera Podsumowania. Według recenzenta powinno je stanowić omówienie korelacji zawarte w Rozdziale 9.

Rozdział 9 zawiera podsumowanie, wnioski z badań i rekomendacje.

Ocena warsztatu naukowego

Doktorantka w toku wywodu obficie odnosi się do dokonań innych badaczy i wykazuje umiejętność konfrontowania różnych ujęć, podejść i punktów widzenia autorów innych badań. Wywód w części teoretycznej prowadzony jest prawidłowo, logicznie i czytelnie dla odbiorcy, zawierając interesujące, uzasadnione m.in. ilustracjami refleksje oraz spostrzeżenia z szerokimi odniesieniami do kształtowania przestrzeni miejskich oraz architektury, w tym jej immanentnych cech strukturalnych, jak barwa, faktura itd..

Jako zasługujący na docenienie aspekt warsztatu naukowego Doktorantki należy podkreślić umiejętność komunikatywnego ilustrowania omawianych zjawisk i zależności w postaci rysunków, diagramów i schematów, tak istotną w przypadku dyscypliny architektura i urbanistyka.

Niestety w rozdziałach bazujących na badaniach własnych Doktorantki pojawiają się stwierdzenia nie znajdujące uzasadnienia w relacjonowanych badaniach, wprowadzane są nowe wątki, fragmenty nie wnoszące nic do badań, pojawiają się długie, zawile zdania, a część z wcześniejszych zapowiedzi odnośnie do zawartości oraz zamierzonych efektów nie znajdują potwierdzenia.

Uwagi

Przegląd stanu badań w przekonaniu recenzenta wskazuje na pogłębioną znajomość tematu przez Doktorantkę oraz swobodę w poruszaniu się po interdyscyplinarnych zależnościach aspektów bezpiecznej przestrzeni. Natomiast jako, że tego typu przeglądy badań tej materii obecne są w kilku co najmniej pozycjach literatury, wydaje się, że bardziej przydatny byłby przegląd ściśle skoncentrowany na ujęciu z punktu widzenia poczucia bezpieczeństwa.

Wydaje się, że dokonane w Rozdziale 5 dość płynne przejście od omawiania kategorii stresorów w przestrzeni do różnego rodzaju zaburzeń (m.in. lękowych) jest już wykroczeniem poza zakres kompetencji w dyscyplinie architektura i urbanistyka.

Deklarowane w omówieniu zawartości i osiągnięć zawartych w poszczególnych rozdziałach (s. 23) tabelaryczne zestawienie stresorów, w schemacie badań (Rysunek 1.7.1) jest listą kontrolną stresorów przestrzennych i kryteriów przestrzennych występowania stresorów społecznych, a w samym Rozdziale 5 „zestawem cech charakterystycznych dla właściwości stresujących w komponentach środowiskowych”.

Nie w pełni czytelna jest wymowa ilustracji przemian dokonanych w analizowanych osiedlach Berlina, Lyonu i Amsterdamu. Brak dat wykonania poszczególnych fotografii lub innego wyjaśnienia czy przykłady negatywne dotyczą osiedla przed interwencją, czy też raczej są to odpowiednio dobrane fragmenty w stanie obecnym tak, aby zilustrować negatywne cechy w konfrontacji z przykładami pozytywnymi? Najlepsze byłyby ilustracje tych samych fragmentów przestrzeni przed i po modernizacji.

W toku analizy zawartości pracy stwierdzono szereg niekonsekwencji oraz uchybień wskazujących na braki w warsztacie naukowym. Należą do nich:

- niezdolność do objaśnienia problemu naukowego (s. 16);
- nieprecyzyjny sposób sformułowania tezy;
- wzmiankowanie wśród istotnych elementów metody pracy kategorii zmiennych pośredniczących (s. 18 oraz 19), które w zasadzie nie występują w dalszej części pracy i nie są nigdzie objaśnione, ani zweryfikowane;
- niespójność deklaracji na temat zawartości pracy (s. 22-24) ze stanem faktycznym większości rozdziałów;
- nieuprawnione wnioskowanie w Podsumowaniu Rozdziału 6 na temat zmian poziomu poczucia bezpieczeństwa mieszkańców analizowanych zmodernizowanych osiedli;
- Rozdział 7 nie zawiera podstaw do jakiegokolwiek wnioskowania w zakresie głównego wątku rozprawy;
- wprowadzenie w Rozdziale 8 nowego zestawu pytań badawczych, wcześniej nie zapowiadanego i nie skorelowanego z wcześniejszym zestawem takich pytań;
- wnioskowanie na podstawie badań nie powinno polegać na domniemaniach na temat przyszłości (s. 367), lecz jedynie konkludować twarde wyniki przeprowadzonych badań;
- brak ustosunkowania się do co najmniej dwóch postawionych na wstępie pytań badawczych: o wzmiankowaną już kwestię oddziaływania zmiennych pośredniczących oraz w jaki sposób można zredukować zbyt wysokie wymagania przystosowawcze.

Podsumowanie

Praca dotyczy zagadnienia aktualnego i istotnego naukowo. Zawartość pracy wykazuje niewątpliwie bardzo dobrą orientację Doktorantki w eksplorowanej, złożonej i multidyscyplinarnej tematyce, jej dobre rozeznanie w literaturze tematu, umiejętność

czytelnego ilustrowania prezentowanych zależności schematami i diagramami. Jednocześnie praca prezentuje bardzo nierówny poziom naukowy, zgodnie z uwagami zamieszczonymi we wcześniejszych częściach recenzji. Zastrzeżenia dotyczą w szczególności sposobu skonkretyzowania podjętego problemu badawczego oraz zawartości i występujących w pracy niekonsekwencji, wprowadzanych nowych elementów i wątków, pojawiających się nieuprawnionych konkluzji oraz niepotrzebnych elementów w rozdziałach bazujących na badaniach własnych Doktorantki.

W związku z tym recenzent uważa, że w przedstawionej formie rozprawa nie może być przedmiotem publicznej obrony, ale może zostać poprawiona, w szczególności poprzez:

- poprawienie opisu problemu naukowego (1.3);
- bardziej klarowne sformułowanie tezy (1.4);
- uzupełnienie w Rozdziale 6 danych na temat wpływu wprowadzonych zmian na poziom poczucia bezpieczeństwa mieszkańców;
- uzupełnienie treści Rozdziału 7 zgodnie z uwagami w recenzji;
- rozważenie rezygnacji z pytań badawczych w Rozdziale 8;
- wymianę zawartości podrozdziału 8.2;
- uzasadnienie zestawu cech kontekstu przestrzennego stresorów społecznych;
- uzupełnienie w Rozdziale 8 wątku zmiennych pośredniczących;
- usunięcie wątku poziomu poczucia bezpieczeństwa według grup wiekowych, płci itd.;
- przesunięcie opisu zidentyfikowanych korelacji z Rozdziału 9 do Podsumowania Rozdziału 8,
- uporządkowanie w koniecznym zakresie stosowanej terminologii.

5. Konkluzja

Biorąc pod uwagę powyższą ocenę rozpatrywanej dysertacji mgr inż. arch. Karoliny Kozłowskiej pt. „Kształtowanie przestrzeni miejskiej w kontekście poczucia bezpieczeństwa jej użytkowników” stwierdzam, że w obecnej formie nie spełnia ona wymogów stawianych pracom doktorskim i w związku z tym nie może być przedmiotem publicznej obrony, jednocześnie wnioskuję o wyznaczenie Doktorantce terminu przedstawienia poprawionej wersji rozprawy.

Białystok, 17.06.2024 r.

